

opravdava tvrdnju da životinje zadovoljavaju kriterije za uvrštavanje u zajednicu moralnih djelatnika (vrline, razum, sloboda, život u zajednici). Međutim, njegov osobito originalan doprinos vidim po pitanju poricanja snažne varijante etike životinja, koja se može zaokružiti tvrdnjom da »poricanje životinja kao moralnih djelatnika nudi čovjeku misaoni prostor u koji se može povući pred sviješću o vlastitoj konačnosti i tamo gajiti nadu o transcenciji, o prevladavanju smrtnosti« (str. 143). Grušovnik se u poglavlju o poricanju posebice bavi uzrocima i nekoherentnošću skepticizma, kao i etici životinja u odgojnom kontekstu.

Konačno, nerazjašnjen je ostao čudnovati podnaslov knjige – o *prekovrsoj gostoljubivosti*. On se izravno tiče Grušovnikove meditacije na kraju knjige. Granicu gostoljubivosti čini razlika između shvaćanja drugih vrsta kao *kompanjona* i kao *parazita*, što i ne zvuči efektno dok se ne shvati da među ova dva termina postoji etimološka sličnost, ukazivanjem na koju zaključujem ovaj prikaz, s obzirom na to da ona na slikovit način podcrtava poruku ove knjige:

»'Kompanjon' potječe od latinskog prijedloga 'cum', što znači 's' i imenice 'panis' što znači 'kruh', te tako posljedično predstavlja nekoga s kim 'jedem isti kruh' (usp. Snój 2015). 'Parazit' proizlazi pak iz grčkog prijedloga 'παρά', koji znači 'zajedno', i imenice 'σίτος', koja označava 'hranu, namirnice, brašno, kruh' (usp. Snój 2015), zato je 'nametnik'. (Jednako kao 'gost', tako su i 'kompanjon' i 'parazit' ili 'nametnik' riječi koje su, dakle, povezane s onim s kime dijelimo hranu.) Granica naše gostoljubivosti je, dakle, ona točka u kojoj se kompanjon počinje razlikovati od nametnika, točka koja dijeli gosta od 'hostis', neprijatelja, iako nam ideja apsolutne gostoljubivosti nalaže obvezu da tu točku ne poštujemo i da nametnika dosljedno mislimo kao kompanjona, druga. Parazit tako označava granicu etike, naravno, i etike životinja, pa je zato njezin 'rubni moment' onaj pojedinac koji zaobilazi inkluzivna mjerila, koja smo obradili u prvom poglavlju (što nas s vidika Derridaove ideje bezuvjetne gostoljubivosti ponovno podsjeća na problematičnost takvih mjerila). Sve što još o tome možemo reći je da bi 'limit' etike zasigurno trebao biti (svojevrsna kantovska 'regulativna ideja' slabe varijante etike životinja) prelazak parazita u kompanjone. Riječ je o ideji po kojoj bismo trebali pokušati što više živih bića vidjeti kao 'kompanjone', a ne kao 'parazite'.« (Str. 225.)

Josip Guć

Kozmologija

Časopis za kozmologiju i filozofiju prirode (broj I)

Institut za kozmologiju i filozofiju prirode, Križevci 2023.

Veliko mi je zadovoljstvo donijeti prikaz prvog broja časopisa *Kozmologija*, kojemu je cilj istraživanje kozmologije i filozofije prirode, a pod kojim želi okupiti istraživače zainteresirane za proučavanje fenomena Kozmosa, svijeta i prirode. Kako je riječ o prvom broju časopisa, uvodnik otkriva namjeru časopisa te ciljeve redakcije, a čija je želja: a) »[p]okrenuti publikaciju namijenjenu istraživanju fundamentalnih pitanja Svemira ili Prirode, polazeći od kritičke analize i ocjene suvremenih znanstvenih spoznaja« (str. iii); b) »[r]aditi na ostvarivanju sinteze empirijskih znanosti – prvenstveno teorijske fizike – i filozofije; u cilju ostvarivanja uvjeta za povratak spekulativnog i kritičkog mišljenja u empirijske znanosti te obogaćivanja filozofije suvremenim znanstvenim spoznajama« (str. iii). U svrhu hoda prema zacrtanim ciljevima redakcija časopisa u prvom broju donosi »Manifest za uspostavu Kozmologije kao nove Filozofije Prirode« i članak »O pokretanju časopisa *Kozmologija* i osnivanju Instituta za kozmologiju i filozofiju prirode«.

Uzimajući u obzir ciljeve redakcije i cilj spoznaje prirode Kozmosa valja reći kako namjera časopisa podrazumijeva »ukidanje postojeće podjele disciplina na prirodoslovne i humanističke, kao i borbu protiv ograničenja postojeće akademske zajednice – koja taj cilj više onemogućava nego što bi mu doprinosila« (str. iii). Publiku kojoj je namijenjen časopis *Kozmologija* i autori koji u njemu pišu ne mogu se »jednostavno definirati s obzirom na svoj akademski položaj i profesiju, već prije svega s obzirom na svoju ljubav prema saznavanju Prirode i interes prema temama filozofije prirode« (str. iii).

Časopis započinje uvodnom riječju redakcije »O pokretanju časopisa *Kozmologija* i osnivanju Instituta za kozmologiju i filozofiju prirode« te obuhvaća nekoliko tematskih cjelina: *Znanstvena istraživanja*, *Filozofski problemi*, *Znanost i društvo*. Uvodna riječ redakcije »O pokretanju časopisa *Kozmologija* i osnivanju Instituta za kozmologiju i filozofiju prirode« donosi dobro obrazložen pregled namjera i motiva Instituta za kozmologiju i filozofiju prirode, te časopisa *Kozmologija*, a čiji se razlozi odnose na: (1) nepostojanje znanstvenih publikacija posvećenih istraživanju Svemira na hrvatskome jeziku; (2) nemogućnost slobodnog znanstvenog stvaralaštva i istraživanja

fundamentalnih pitanja u okviru tržišnih pritisaka i vrednovanja istraživanja formalnim kvalitativnim parametrima; (3) gotovo potpunu razdvojenost filozofskih i empirijsko-znanstvenih istraživanja koja onemogućuje razvoj znanja; te (4) općenito stanje fundamentalnih istraživanja u Hrvatskoj. Uzimajući u obzir navedene točke, redakcija se kritički postavlja s obzirom na dosadašnje i trenutačno stanje proučavanja prirode u Hrvata. Počevši od zamjedbe da časopis *Kozmologija* predstavlja za sada novi, ali bitan zaokret prema uspostavljanju literature za proučavanje fizike Svemira na hrvatskome jeziku, s obzirom na to da se većina dostupnog i relevantnog znanstvenog materijala iz ovog 'uskog' područja fizike nalazi isključivo na engleskome jeziku. Uzimajući to u obzir, redakcija smatra kako hrvatski jezik, kao i hrvatski mentalitet mogu doprinijeti bitnom razumijevanju problema fizičkog svijeta, iz razloga što se u literaturi na drugome jeziku (ovdje se prvenstveno misli na engleski jezik) implicitno polazi »od veoma uske definicije Svemira i njegovog istraživanja – pri čemu se podrazumijeva da se radi naprosto o istraživanju fenomena van Zemlje, a na temelju isključivo matematičkih i eksperimentalnih tehnika« (str. ix). Redakcija ovim časopisom želi istraživanju fenomena Kozmosa pristupiti drugačije, definirajući kozmologiju kao »nauku o Svemiru u cjelini, kao ispitivanje svega što jest u njegovoj suštini, odnosno da se usmjeri na istraživanje temeljnih aspekata materijalnog postojanja uopće – što zahtijeva prevladavanje podjela i granica između pojedinih disciplina« (str. x). Slijedeći navedene ciljeve, časopis koji se ovdje prikazuje ne želi promovirati podjelu i radikalni prekid s obzirom na postojeće stanje u fizici i kozmologiji, već se njime želi ukazati na to da se Kozmos ne bi trebao proučavati i istraživati samo od strane odabrane 'elite' ili isključive discipline, nego od strane svih onih koji se žive i strastveno zanimaju za pitanja naravi Svemira – što nužno obuhvaća suradništvo, multidisciplinarnost, multikulturalizam i višejezičnost. U tom svjetlu, redakcija oštro kritizira stanje suvremene znanstvene zajednice zbog sve većeg usmjeravanja akademije na novčanu korist prema modelima tržišne ekonomije usmjerene na učinke, rezultate i produkciju, gdje se u ime 'znanstvene izvrsnosti', priznanja i rada na projektima gubi zdrav odnos prema znanosti i fascinaciji s istraživanjem svijeta u cjelini. (usp. str. xii–xv). Uz to, redakcija je mišljenja kako je zbog stanja u koji je dovedena znanost uopće u znanstvenoj djelatnosti prisutna »gotovo potpuna razdvojenost filozofskih i empirijsko-znanstvenih istraživanja koja onemogućuje razvoj znanja« (str. xv), protiv koje se osnivanjem Instituta i časopisa želi boriti. Njihovim riječima:

»Cilj je časopisa *Kozmologija* raditi na otporu postojećem stanju stvari te stvaranju doprinosa sintezi filozofskog i empirijsko-znanstvenog mišljenja, prvenstveno u vidu priloga izgradnji suvremene filozofije prirode. Držimo da takva filozofija prirode, koja je sinonim općoj kozmologiji, treba polaziti kako od razvoja suvremene znanosti – uključujući i potrebu za kritičkom ocjenom njezinih pretpostavki, metoda, pojmova i rezultata – tako i od spekulativnog mišljenja koje se nalazi u produktivnom dijalogu s misaonom baštinom čitavog čovječanstva.« (Str. xix.)

U tom se smislu, kako zamjećuje redakcija, treba otisnuti prema nepoznatim plimama, drugačijima od euro-centričnih predrasuda i izučavanju isključivo europske filozofije, kako bi se zaista krenulo u ozbiljno istraživanje Kozmosa. Hrvatska znanost i fundamentalno istraživanje Kozmosa u Hrvata imaju itekako što znanstveno ponuditi u smislu originalnosti mišljenja kulture i jezika, no problem je u tome, kako to vidi redakcija, da u Hrvatskoj postoje tri temeljne zapreke:

»... i) pomirenost domaće znanosti sa svojim perifernim statusom – koji nerijetko prelazi u otvoreno izražavanje kolonijalnog mentaliteta, ii) postepeno propadanje fizike kao struke, te povezano iii) neadekvatna edukacija novih znanstvenih kadrova.« (Str. xix.)

A sukladno tome nastavljaju:

»Suočena s ovakvim stanjem stvari, skupina znanstvenika/istraživača Prirode pokrenula je Institut za kozmologiju i filozofiju prirode kao prostor za slobodno i kritičko fundamentalno istraživanje Prirode – u domeni kako empirijskog-znanstvenog tako i spekulativno-filozofskog ispitivanja, oslobođeno tržišnih pritisaka i nametanja dokazano promašenih obrazaca ograničavanja slobode istraživanja. Institut za kozmologiju i filozofiju prirode predstavlja zajednicu istraživača koja, polazeći od kritike postojećeg stanja stvari – odgovornog za očitu stagnaciju znanosti u proteklih nekoliko desetljeća – želi, u suradnji sa svim zainteresiranim, otvoreno raditi na doprinosu promišljanju novih puteva te ostvarivanju plodnog dijaloga s tradicijama prošlosti, shvaćajući upravo slobodu kao neizostavan medij istinski reflektivnog mišljenja, bez kojega niti empirijsko-znanstveni, a niti spekulativni razvoj znanja nije moguć.« (Str. xv.)

Uzimajući to u obzir, Hrvatska postaje plodnim tlom za provedbu jedne nove vrste istraživanja Kozmosa, one koja uključuje preispitivanje i ponovno utemeljivanje fundamentalnih principa znanosti, akademije i obrazovanja u smjeru korijena – grčke akademije kao »slobodne zajednice mislioca i istraživača prirode, učenika i učitelja ujedinjenih u zajedničkoj ljubavi prema spoznaji kao jedinju i najvišoj svrsi svog djelovanja« (str. xxi).

Prva tematska cjelina »Znanstvena istraživanja« započinje člankom »Ciklički svemir« autora Petra Pavlovića i Marka Sossicha, koji autora ove recenzije navodi na misao Nikolaja Berdjajeva, koji prilikom razmatranja naravi vremena ustvrđuje kako »ima tri vremena:

kozmičko vrijeme, povijesno vrijeme i egzistencijalno vrijeme« (usp. Nicolas Berdyaev, *Slavery and Freedom*, prev. R. M. French, Geoffrey Bles Publisher, London 1944., str. 257). Iako ovdje nije riječ o istraživanju Berdjajeva – opis koji donose autori članka u okviru fizike i filozofije prirode upućuje na ono što Berdjajev u svojoj filozofiji razrađuje pod pojmom »kozmičkog vremena«. Kozmičko vrijeme obilježava prirodan (kozmički) ciklus mijene u Kozmosu, ritam Kozmosa, njegovo disanje koje se uvijek odvija unutar ciklusa. U tom svjetlu, autori članka »Ciklički svemir« na zanimljiv način donose informaciju o gledanju na Kozmos u vidu ciklusa. Ciklički je pogled na svemir, po njihovu tumačenju, najstariji pogled na svemir uopće, a razvio se unutar kultura i religija naroda starine, tzv. naroda aksijalnog doba (Indije, Kine, antičke Grčke, Izraela), Babilona, arapskih naroda, naroda Sjeverne i Južne Amerike te drugih naroda čije su civilizacije prethodile našoj. Sukladno takvom razmišljanju, autori propituju položaj suvremenog gledanja na svemir. Kako ističu autori, radi se o sljedećem: u fizikalnoj kozmologiji istraživanjem se došlo do toga da se na svemir gleda statički, čime smo se znanstveno odvojili od poimanja svemira kao vječnog i statičnog. To je otvorilo vrata aktualizaciji alternativnog odgovora na pitanje o postanku svemira, a koje

»... seže u epohu mitološkog mišljenja čovječanstva: i) Svemir nije postojao oduvijek, već je nastao, ii) Svemir je vječan, ali dinamičan; Svemir postoji oduvijek, ali tako prolazi kroz cikluse stvaranja i uništenja, odnosno sakupljanja i širenja.« (Str. 4.)

Kako napominju autori, »iz perspektive fizike i postojećih empirijskih dokaza, ne postoji mogućnost da jednu od tih alternativa isključimo« (str. 4), zbog čega autori ističu i važnost propitivanja postojeće kozmološke paradigme, počevši od one »Velikog praska«. Konstatirajući kako »često iskazani popularni stav prema kojemu 'današnja znanost zastupa gledište da je Svemir započeo u Velikom prasku' u osnovi je pogrešan« (str. 4), autori ukazuju na to da je spomenut model nastanka svemira »jednako u skladu s idejom o Svemiru koji je nastao, kao i idejom o Svemiru koji vječno postoji kroz svoje oscilacije« (str. 5). Uzimajući u obzir navedenu osnovu i želju da se dođe do što točnije slike Svemira u cjelini, autori ukazuju na probleme teorije »Velikog praska«: u njezinoj je osnovi teorija relativnosti, unutar koje se koriste apsolutne vrijednosti; odnosno da »svako prostor-vrijeme koje opisuje Svemir mora u sebi sadržavati singularnost« (str. 5). Tvrdeći potonje, autori pokazuju na potrebu osuvremenjivanja pristupa korištenjem kvantne gravitacije i ključaka do kojih su došli Penrose i Hawking, jer se o naravi svemira može misliti u vidu

kozmičkog odboja i više singularnosti, čime su autori, kako oni tvrde, »pokazali da ideja o cikličkom Svemiru ne nastaje iz nekog intelektualnog hira, odnosno želje za stvaranjem nekog novog egzotičnog modela, već iz potrebe da se prevladaju temeljna filozofska, konceptualna i matematička ograničenja drugih modela, koja nas logički korak po korak vode ideji cikličkog svemira« (str. 11). Nastavak članka donosi detaljniju razradu recenziranih ideja i to najprije kroz dvije filozofsko-teorijske cjeline: »Ciklički svemir u povijesti mišljenja čovječanstva« i »Općeniti fizikalni opis cikličkog svemira«, a zatim i kroz dvije konceptualne cjeline: »Ciklički svemir kao moguća posljedica kvantnih popravki na Einsteinovu gravitaciju« i »Ciklički svemir i entropija«.

Tematska se cjelina nastavlja s preglednim člankom Ivice Smolića »Kosa crnih rupa«, u kojemu autor donosi uvid u problematiku koja se razvila unutar teorijskih okvira Johna A. Wheelera, koji je prilikom vlastitih istraživanja zaključio »black holes have no hair« (hrv. »crne rupe nemaju kose [tj. zaostatke ili vlasi]«). Uzimajući to u obzir, u fizikalnoj spoznaji Kozmosa koji nas okružuje, došlo je do spoznaje da crne rupe nisu toliko jednostavne. Naime, »jednostavnost« crnih rupa proizlazi iz toga što su fizikalno jednostavne, što je »crna rupa dio prostora vremena iz kojeg nijedna čestica, bilo masivna ili bezmasena, ne može pobjeći« (str. 47). Međutim, kao i u svemu, postoje iznimke, fenomeni koji potvrđuju pravilo, pa stoga članak o »kosi crnih rupa« želi ukazati na takve fenomene, odnosno na to da crne rupe ipak imaju »vlasi«. Autor to dokazuje propitivanjem »koliko su crne rupe jednostavne« (str. 47–50), ukazujući na to da

»... kompletan pregled bestirarija crnih rupa koji se može pronaći u znanstvenoj literaturi akumuliranoj od Schwarzschildovog članka do danas zasigurno prelazi granice kratkog osvrta. Stoga ćemo se ovdje ograničiti u nekoliko aspekata: prije svega, na prostorvrijeme koje je stacionarno, odnosno vremenski neovisno, i asimptotski ravno.« (Str. 47.)

Slijedi pregled teorema jednostavnosti crnih rupa i to kroz: »skalarna polja«, »elektromagnetsko polje« i »ostala vektorska polja«. Uzimajući u obzir pregledanu materiju, zaključni komentari donose zanimljive načine na koji crne rupe imaju kosu prema slučaju nasljedovanja fizikalnog polja (engl. *inheritance*) i slučajevima tzv. sakrivanja (tj. prikrivanja, engl. *stealth*). Rezultati istraživanja ukazuju na činjenicu razrješavanja klasičnih teorema jednostavnosti Kerr-Newmanove crne rupe i Einstein-Maxwellovih jednadžbi, u čijim se razrješenjima pokazuje kako u slučaju da postoji kosa crnih rupa, ona ne može biti prekratka. Konačno, u pitanju stabilnosti rješenja ne postoji astrofizičko relevantno

rješenje, ali postoje naznake rješenja u okviru prostorvremena Minkowskog i Kerr-Newmanove crne rupe. Dodatak na članak donosi uvid u Kerr-Newmanovo prostorvrijeme.

Potom slijedi članak »Teleparalelni ekvivalenti opće teorije relativnosti« Marka Sossicha, u kojemu autor progovara o teoriji relativnosti utemeljenoj na torziji. *Teorija teleparalelnog ekvivalenta opće teorije relativnosti* (TEGR) razmatra teoriju gravitacije utemeljenu na torziji, čime se želi ukazati na to, kako Sossich kazuje, da valja načiniti korak dalje te spojiti gravitaciju s elektromagnetizmom (str. 57–58). Na tragu toga, Sossich u pitanje dovodi teoriju gravitacije kao baždarene teorije i objašnjava uporabu kinematike čestice u teorijama temeljenima na torziji – kako bi u prikazu *Modificirane teorije gravitacije* tipa (T) i Lorentzove simetrije zaključio kako *teleparalelni ekvivalenti opće teorije relativnosti* mogu ponuditi odgovore na neke od problema koji se javljaju unutar istraživanja Kozmosa u okviru opće teorije relativnosti, iako – kao i u svemu što je novo – treba još mnogo istraživačkog i znanstvenog napora.

Članak pod naslovom »O nekim problemima kozmologije i matematike prirode« kao da nasljeđuje temu rasprave, nadopunjavajući Sossicheve misli promišljanjem o problemima koji se javljaju kada matematičar ulazi u područje fizike. Autor L. C. Garcia de Andrade pristupa fizici iz perspektive teorijske matematike. Iz te perspektive ukazuje na problem kiralnosti u kozmologiji, a koji je posljedica onoga što je Sossich objasnio pod teorijom »unifikacije gravitacije i elektromagnetizma na temelju ekstenzije Riemannove geometrije zakrivljenog prostora, putem uvođenja koncepta Cartanove torzije, koje su prvi razvili Einstein i Cartan« (str. 70), čije je ime *Teorija apsolutnog teleparalelizma* ili *fernparalelizma*. U tom se svjetlu L. C. Garcia bavi pitanjem stvaranja magnetskih polja na temelju kiralnog efekta u Einstein-Cartanovoj kozmologiji i prikazuje svoje ideje kroz 3 sekcije: (1) problem magnetogeneze, (2) torzijska geometrija gravitacijskih valova te (3) Einstein-Cartanova unifikacija gravitacije i elektromagnetizma.

U odmaku od pitanja fizikalnog svemira, članak Ivana Radičeka pod naslovom »Uvod u probleme teorijskog računarstva« odvodit čitatelja u matematički svemir računalnih svjetova. Problemi teorijskog računarstva tiču se »zaboravljene discipline« – računarstva, koja kako to objašnjava Radiček, prethodi pojavi računala i bez koje računala ne bi postojala. Autor je članka pomalo razočaran stanjem ove matematičke discipline te upozorava:

»... danas postoji tendencija mistifikacije računala od strane raznih interesnih skupina, koja uključuju

i znanstvenu zajednicu. To se najbolje vidi na primjeru tzv. umjetne inteligencije, odnosno ideje da računalo može simulirati ljudski um i misao. Stoga je važno promotriti teoriju računarstva kritički, bez znanstvenih dogmi i mistifikacija.« (Str. 83.)

Kako napominje Radiček, došlo je do krize temelja matematike u kojoj se matematika udaljila od vlastite naravi, naravi računanja, rješavanja problema i filozofije o Kozmosu. Matematikom su se bavili filozofi i teoretičari, istraživači svijeta općenito i takvi su ljudi bili predvodnici matematičkih ideja, dok se danas ta disciplina svela na »matematički formalizam« i »igru formula« (str. 84). Takav formalizam doveo je do odbijanja učenika od matematike i otvorio vrata dogmatizmu matematičkih formula. Radiček argumentirano napada osnove matematičkog formalizma ukazujući da ono što se općenito uzima kao matematička istina i sigurnost zapravo nije sigurno ni posve istinito te da se matematička istina o stvarnosti može i mora istraživati u drugom kontekstu, onome čiji su znanstveni glasovi ušutkani od strane znanstvenih dogmatika, a koji još uvijek viču i upozoravaju, iako su pometeni pod akademski tepih. Radiček navodi primjere takvih znanstvenika i upozorava na to da su današnji računarni i matematički sustavi (zahvaljujući Turingu i drugima) koji podupiru takva računala u arhitekturi svedeni na: ulazne podatke, unutarnje stanje (konfiguraciju) i izlazne podatke (rezultat), što nikako ne odgovara naravi računalne logike niti onome što bi računarstvo trebalo biti. U skladu s time, pojavljuju se grane digitalne fizike i digitalnih filozofija, koje u skladu s predstavljenom shemom istražuju računalne simulacije fizikalnih procesa. Umjetna inteligencija ovoga tipa nije inteligentna, već uvjetovana, istrenirana mreža prikupljenih podataka dizajniranih da daje rezultate s obzirom na upite, nešto slično *Skynetu* iz terminatora, zaključuje Radiček. Autor naposljetku daje zaključak u obliku *formalne analize računalnih programa* kazujući kako u računarstvu nismo riješili osnovne probleme koji postoje unutar računalnih programa, a koji su postojali prije Turinga, njegova stroja i Turingova testa, te kako upravo ti problemi još uvijek dovode u pitanje naše sveukupno znanje o računalima, robotima i matematici uopće.

Tematska cjelina »Filozofski problemi« započinje s »Manifestom za uspostavu Kozmologije kao nove Filozofije Prirode« redakcije časopisa. Redakcija je manifest podijelila na šest točaka. »Svrha je našeg djelovanja put prema spoznaji Svemira u njegovoj suštini« (str. 93), poručuju iz redakcije u prvoj točki, uz pojašnjenje kako to zahtijeva uspostavu kozmologije kao krovne discipline kojoj je cilj spoznaje Svemira apsolutan. U vidu toga, kozmologija je filozofija, odnosno promišlja-

nje čovjeka o onim čudima koja se nalaze u Kozmosu i njegovo »čudenjem nadahnuto pokušavanje davanja odgovora« na kozmičke čudnovatosti, što čovjek jedino postiže cijelim bićem, jer kako zamjećuje redakcija:

»Kozmologija mora postojati kao univerzalna disciplina koja se izgrađuje na osnovi ukupnog odnosa Čovjek – Kozmos, ili uopće ne može postojati kao nauka.« (Str. 93.)

Druga točka upućuje na to da »puna sinteza teorijske i eksperimentalne fizikalne kozmologije, spekulativne filozofije prirode, te mitološke kozmologije, kritička analiza njihovih rezultata dosega i ograničenja u cilju izgradnje sveobuhvatne nauke o Prirodi, moguća je samo u okviru filozofije prirode ili opće kozmologije koja predstavlja njihov zajednički medij i zajedničku osnovu« (str. 95). U trećoj točki redakcija stavlja naglasak na razvoj znanja o Prirodi i ukazuje na to da je znanje o prirodnim fenomenima neodvojivo od ljudskog iskustva – ljudske volje za istraživanjem i spoznavanjem misterija svijeta, iskušavanjem religioznosti svijeta, imenovanjem stvari i razvijanjem jezika simbola. Redakcija zahtijeva povratak interdisciplinarnosti u kozmologiju kao disciplinu empirijskoga i filozofijskoga znanja, unutar koje će »empirijske discipline ponovno postati misaone i kritičke, a spekulativno mišljenje dobiti svoj materijal u živoj strukturi Prirode«, što je temeljna svrha djelovanja redakcije časopisa *Kozmologija* (str. 96). Četvrto, kako sustavi organizirane i institucionalizirane religije izgrađuju sadržaj mitološke kozmologije, snažnih psiholoških simbola i tako zatvaraju filozofsko i kritičko mišljenje postavljajući dogme i sustave koji onemogućavaju spoznaju Prirode i čovjeka, na akademskoj, vjerskoj, znanstvenoj i simboličkoj razini – redakcija ističe kako je »kritika sustava institucionalizirane religije nužan i neizostavan preduvjet spoznaje Svemira i čovjeka« (str. 97). U petoj točki redakcija daje kritiku pozitivističke filozofije, odnosno onog misaonog sustava koji je zahvatio mišljenje i znanost u nedavna vremena. Uz institucionalnu religioznost, pozitivistički svjetonazor u biti predstavlja isto dogmatiziranje znanja i parcelaciju spoznaje koja odbacuje filozofiju, a posebice metafiziku, ignorirajući filozofske i misaone temelje znanosti uopće (str. 97–98).

»Pozitivistički pristup inzistira na nekakvim znanstvenim 'činjenicama', pri tome zaboravljajući da se u našem odnosu prema Prirodi, Priroda ne pokazuje kao vreća gotovih činjenica, već kao ukupni odnos neizmjernog skupa međusobno zavisnih fenomena.« (Str. 98.)

Kritika redakcije obrušava se i na pozitivističku metodu: princip falsifikacije, eksperiment i kompartmentizaciju znanja koja vlada znanstvenim i akademskim krugovima već desetljećima, te poručuju kako je ostva-

rivanje kozmologije »moguće samo na principima sinteze naturalizma i humanizma«, a što znači bespoštednu kritiku i prevladavanje dogme religijskog institucionalizma i dogme pozitivizma »koje predstavljaju slijepu ulicu u razvoju ljudskog znanja« (str. 99). U šestom poglavlju redakcija poručuje:

»Utemeljivanje kozmologije kao opće filozofije prirode, što u vidu sinteze naturalizma i humanizma u sebi obuhvaća fizikalnu kozmologiju, spekulativnu filozofiju prirode i mitološku kozmologiju – sjedinjujući refleksivno mišljenje, znanstveno teorijsku i eksperimentalnu metodu ruku pod ruku s umjetnošću – ima svoju inspiraciju i kritički se temelji na tradiciji renesansne misli.« (Str. 99.)

Redakcija vjeruje kako će u osvješćivanju renesansnosti ljudskoga duha biti moguće izgraditi čovjeka polihistora, renesansna mislioca, multidisciplinara koji inspiriran kozmičkim prostranstvom pred sobom postaje vizionarom i emancipatorom kozmičkih bespuća. Čovjekom kojemu filozofija, matematika, znanost i inspiracija postoje u sintezi s Prirodom.

Na tragu manifesta redakcije, članak Nicholasa Maxwella »U slavu filozofije prirode: revolucija misli i života« objašnjava zašto je potrebna obnova filozofije prirode. »Moderna je znanost započela kao filozofija prirode« (str. 101) i kako je napredovala u 18. i 19. stoljeću »razdvojila se s jedne strane na znanost, a s druge strane na filozofiju« (str. 101). Imajući to na umu, Maxwell je članak podijelio na sljedeće dijelove: (1) »Filozofija prirode i njezina smrt«; (2) »Kada je i zašto umrla filozofija prirode?«; (3) »Newton i empirizam«; (4) »Neuspjesi zapadne filozofije«; (5) »Metafizika i metoda«; (6) »Ponovno rođenje filozofije prirode«; te (7) »Kako spasiti svijet?«. Tom je podjelom autor odao počast filozofiji prirode objašnjavajući kako je potrebno ponovno u znanstvene krugove vratiti disciplinu filozofiranja o Kozmosu jer je znanost gubitkom takve discipline izgubila dio svoje znanstvene biti, zamjenjujući spoznaju racionalizacijom, metafiziku metodom, akademsku i intelektualnu društvenu okolinu sa znanstvenim kolektivom i parcijalizacijom znanja.

Prvi, od postojeća dva filozofska članka, autora Petra Pavlovića pod naslovom »Kako princip falsifikacije uništava znanost?« raspravlja o temeljima moderne znanosti tako što ukazuje na manjkavosti principa falsifikacije, principa koji prema autoru uništava (modernu) znanstvenu djelatnost. Pavlović poziva filozofiju znanosti da propita temelje modernog znanstvenog sustava kako bi se znanstvena djelatnost postepeno čistila od onih koncepta i ideja koji joj onemogućavaju napredak. Kako autor ističe:

»Jedna je od zadaća filozofije prirode da iznese na vidjelo sve sakrivene pretpostavke znanstvenih teorija i sve skrivene veze eksperimenata s teorijama,

te ih podvrgne bespoštednoj kritici – tako omogućavajući njihov otvoreni i zdrav razvoj, te da na temelju ukupnosti spekulativnih i empirijskih elemenata teorija daje njihovu ocjenu. Bez takve filozofije prirode razvoj znanosti mora nužno biti zapriječen, o čemu najbolje govori trenutno stanje znanosti.« (Str. 128.)

U trenutnom stanju znanosti »princip falsifikacije tako u praksi služi uglavnom kao barijera protiv novih koncepcija ili ideja koje se ne uklapaju u trenutno vladajuću znanstvenu paradigmu, a teorije koje su dijelovi te paradigme i njihovi koncepti se naprosto proglašavaju činjenicama i istinama – i na njih se logika falsifikacije ne primjenjuje aktivno« (str. 116). Suvremena znanstvena djelatnost u eksperimentalnom, teorijskom i istraživačkom smislu uhvaćena je u zamku vlastite pozitivističko-znanstvene logike uporabom koje ne može izaći iz stanja u kojemu se našla. Popper i njegov princip falsifikacije tako služi u održavanju teorijskog i istraživačkog *status quo* u znanosti i društvu, održavajući na životu sliku svijeta, čovjeka i društva koja ne odgovara stanju stvari i mišljenja. Članak Petra Pavlovića nema konkretnog zaključka, već kroz analizu podataka i usporedbom teorija pred čitatelja stavlja sliku onoga što falsifikacija jest, na koji način se njezin princip u znanosti izrabljuje te sukladno tome upozorava na to da je na svakome od znanstvenika da svijet i znanost o svijetu učini boljim mjestom.

Drugi članak Petra Pavlovića pod naslovom »Kritika temelja klasične i kvantne fizike – prvi dio« donosi opsežnu, ali i vrlo poželjnu kritiku temelja klasične i kvantne fizike koju u obliku »prvog dijela« dijeli na sljedeće cjeline: (1) »Odnos ljudskog neposrednog iskustva, klasičnih fizikalnih pojmova i pojmova kvantne fizike«; (2) »Probleme ispitivanja temeljnih pojmova iskustva i fizike«; (3) »Formaciju logičkih i metafizičkih pretpostavki fizike«; (4) »Utemeljivanje klasične fizike kroz odnos prema Aristotelovoj fizici«; (5) »Prostor, vrijeme i gibanje«. Pavlović je tezu postavio argumentirajući najprije o stanju fizike unutar konteksta filozofije prirode uporabljajući neposrednost ljudskog iskustva fizičkoga svijeta sa svijetom koji izučava fizika i kvantna fizika. Koristeći se analizom filozofskih ideja, počevši od ideje klasične fizike Aristotelovskog tipa, gdje je fizika bila znanost o rastućem i stajala bok uz bok matematičari, metafizičari, etici, političari i ostalim poetičkim djelatnostima, Pavlović objašnjava kako je u pogledu na ljudsko iskustvo fizičkog svijeta došlo do promjena i kako zbog promjena koje su nastupile više nismo u stanju sagledati svijet kritičkim očima. Odstupanja do kojih je došlo u temeljima klasične fizike i posljedično kvantne fizike, stvorila su posve nove grane izučavanja i spoznavanja svijeta, grane zasa-

đene od drveta stoljetne tradicije, čiji je divlji rast stvorio nove larparlartističke znanstvene etike, postupke i pojmovlja. Riječima autora:

»Treba dakle na samome početku odbaciti – i dalje nažalost veoma ukorijenjenu pretpostavku – da su pojmovi konstruirani kroz predznanstveno iskustvo, kao i pojmovi same znanosti, nužno u nekom direktnom i jednostavnom odnosu prema životu Prirode, da je štoviše 'opisuju' ili 'odražavaju'. Moglo bi se prije reći sasvim suprotno: kako oni predstavljaju pokušaj da se ono kompleksnije i bogatije – Priroda – izrazi putem neadekvatnih i još uvijek veoma primitivnih pojmovnih konstrukcija, koje nisu u stanju da je obuhvate u njezinoj bitnosti. Jedino odbacujući opravdanost arogantne pretpostavke o adekvatnosti trenutnih pojmova empirijskih znanosti za opis Prirode, metoda istraživanja može biti kritička i otvorena po svojoj naravi.« (Str. 136.)

Istinski ljudsko iskustvo poimanja prirode nije kompartimentalizirano. Ono, naime, predstavlja iskušavanje totalnosti (Hegel) i vodi se, kako to zamjećuje Pavlović, zdravim razumom, tj. onim načelima koja je uspostavio Aristotel: *identiteta* ($a = a$) i *neprotuslovlja* (neka stvar ne može istovremeno biti i a i $ne-a$). Uspoređujući ono što se ljudski iskušava, a u fizici poima, Pavlović pokazuje kako su problemi u klasičnoj fizici, a zatim i kvantnoj fizici, na razini bazičnog razumijevanja Prirode – prirode onoga što se prešutno pretpostavlja kao predmet istraživanja kao što su prostor i vrijeme, energija, gravitacija, sila, broj, kvant i druge posve naravne prirodne pojave koje se u ljudskom iskustvu iskušavaju kao spoznatljive. Dogodilo se to da se u okviru fizike izgubio predmet proučavanja, otišlo se u kvantizaciju, u matematizaciju, u kompartimentalizaciju, u usitnjavanje i upojedinjavanje predmeta proučavanja, a zbog čega se iz vida izgubila opća slika onoga što priroda jest. Fizika je zbog toga u velikoj mjeri izgubila svoju praktičnost. Ona kao znanost više ne proučava svijet, nego *tvorevine*: jednadžbe, koncepte, teoreme, eksperimentalne čestice, moguće pojave i sl. Na tom tragu posebice važno mjesto zauzima jezična i pojmovna interpretacija stvarnosti. Pojam i izražaj stvarnosti igraju veliku ulogu u pravilnom razumijevanju i realnom opisivanju prirode stvari. Temeljna kritike, kako ističe autor, odnosi se na ono što je fizika naslijedila od antičkih vremena (Aristotelova fizika), a što se promijenilo u trenutku kada su Newton i Galilei u jezik fizike uveli matematiku (klasična fizika), dok je kvantno razumijevanje stvari sve skupa svelo na logičke postavke (kvantna fizika). Ono što je nekada bilo jasno i evidentno danas je opskurno i mistično: pojam sile, gravitacije, kvanta, atoma, prostor-vremena, mase, efekta – fizika kao znanost jedva da propituje opće značenje i uporabu svojih gotovo religijsko-mitskih pojmova koji se koriste u svakodnevnoj i praktičnoj uporabi. Pavlović na kraju donosi primjer

propitivanja fizikalnih pojmova na primjeru prostora, vremena i gibanja.

Članak Borisa Marjanovića »Indijska filozofija: o odnosu tekstualnog i duhovnog znanja u tradiciji monističkog šivizma« pokazuje odnos tekstualnog i duhovnog znanja u duhu indijske filozofije i posebno se osvrće na odnos između onih koji prakticiraju učenja filozofskih radova – jogiji, i onih koji takve radove pišu – učenjaci, s posebnim naglaskom na tradiciju škole nedualističkog kašmirskog šivizma (str. 183). Kontekst koji autor proučava utemeljen je na principima da »intelektualno znanje označava znanje stečeno izučavanjem šāstra ili āgama, dok duhovno znanje označava znanje stečeno jogijskim vježbama« (str. 183). S obzirom na takav kontekst, autorova daljnja razrada temelji se na objašnjavanju dviju blisko povezanih teorija. Uzimajući cjelinu navedenoga u obzir, priroda šivističke spoznaje Prirode shvaća se kao otkrivanje više svijesti (Šive = sve što postoji), čije kondenzirane (krute i teške) oblike spoznavatelj razotkriva, postepeno rafinirajući spoznajnu sliku svijeta od tamnog i mračnog prema sjajnom i iluminirajućem. Posljedično, svijet je za šiviste stvaran zato što je Šiva stvaran, odnosno zato što je svijet manifestacija Šive. Svijet se spoznaje kakav uistinu jest, on postaje pozornicom Šivina otkrivanja vlastite prirode, dok se percepcija svijeta u onoga koji spoznaje mijenja s obzirom na razinu prepoznavanja (pratyabhijñā). Neznanje u tom slučaju »nije ništa drugo nego znanje koje ne osvjetljava spoznatljivu stvarnost u cijelosti« (str. 186). Upravo u ovoj činjenici temelji se razilaženje u strujama između nedualista kamirškog šivizma i dualista Śiddānta jer se radi o načinu na koji se neznanje prevladava. Tako se zbog načina kojim se znanje prevladava u praksi može govoriti o odnosu tekstualnog i duhovnog. Može se govoriti o tome da je tradicija nedualističkog šivizma blagonaklona što se tiče spajanja prakse i literature u smislu da se neznanje jedino može ukloniti ili eliminirati stjecanjem ukupnosti znanja (pūrñāhantā). Znanje, odnosno otklanjanje neznanja u tradiciji monističkog šivizma događa se u suodnosu tekstualno-duhovnih praksi i realnoj provedbi tih učenja, čime se potvrđuje autorova teza kako je spoj duhovnih nauka i duhovne prakse moguć i poželjan pri spoznavanju sveukupne naravi Prirode.

Redakcija je dodatak filozofskoj sekciji časopisa donijela u vidu transkripta Hegelove *Logike*, pod naslovom »Klasici filozofije: nauka logike«, čime su ponovno dokazali svoje uvjerenje da se kozmologija kao disciplina ne temelji samo na proučavanju Kozmosa iz perspektive fizičara i matematičara, već i poznavanja filozofije, a posebice klasika filozofije. Transkript Hegelove logike transkribirala je

Laura Vrabec prema izdanju: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Nauka logike I–II*, BIGZ, Beograd 1976. U izvatku iz *Logike* Hegel razmatra o »određenosti (kvaliteti)« što se odnosi na: *biće, ništa, bivanje, nastajanje i nestajanje* (momente bivanja) i *ukidanje bivanja*. Transkript Hegelova teksta donosi prijeko potrebnu filozofsku perspektivu kozmolozima, zbog čega je redakcija i odlučila upravo ovaj izvadak tiskati u okviru sekcije filozofskih članaka, upravo zato što se radi o bitnim realnim i pojmovnim elementima Kozmosa: biću i ne-biću, nastanku i prestanku (nestanku), te ukinuću bivanja, i to objašnjenima na filozofski način *par excellence*. Upravo je ovaj klasik filozofije dokaz da filozofsko mišljenje može i mora biti korišteno od strane ne-filozofskih znanstvenih disciplina radi boljeg razumijevanja i preispitivanja osnovnih pojmova i temelja same znanosti i struke općenito.

Tematska cjelina »Znanost i društvo« zapčinje člankom »Propadanje fundamentalne znanosti na logici tržišta: slučaj STEM-a« Andreja Dundovića, u kojemu autor donosi zanimljiv prikaz odnosa znanosti i društva na primjeru STEM-a, umne tvorevine s Američkog kontinenta koja se uvukla u sve pore znanstveno-tržišne prakse i prelila na društvo u cjelini. Znanost, tehnologija, inženjering i matematika discipline su i prakse koje (suvremeno) tržište zahtijeva i koje se – bez da se ikoga u pojedinoj državi, ustanovi i organizaciji pitalo – provode u svim zemljama takozvanog »Zapadnog svijeta«, onoga dijela svijeta, koji geopolitički spada pod Američki utjecaj ili je u savezu s Amerikom, ili je pod utjecajem Američkoga duha. Iako Dundović ne to ukazuje, iz razloga što nije moguće izbjeći uporabi kratice STEM koja je usvojena i koja je duboko ušla u institucije i djelatnosti na svim razinama društva, njegova je početna premisa ona vezana za razvoja znanja i očuvanje znanstvene kulture. Kulture koja se još uvijek duboko naslanja i vuče ideje iz slavnoga prošloga stoljeća – stoljeća koje je vrvilo idejama, izumima, otkrićima, filozofijama, zbog čega se čini kako stagnira ili kao da je znanstveno stvaralačkoj djelatnosti oduzeta poletnost. Potkrepljeno autorovim riječima, »uobičajene analize znanstvenog i tehnološkog napretka često ne ulaze u kvalitativnu ocjenu novih dosega i spoznaja, već pokušavaju napredak u znanju kvantificirati korelirajući ga s ekonomskim rastom, brojem patenata i sl.« (str. 214). Uz navedeno, pokazuje se kako se broj znanstvenika znatno umnožio s obzirom na prošlo stoljeće i da su znanstvenici znatno neproduktivniji s obzirom na svoje prethodnike. (str. 214). Nekoliko se ideja veže za trenutno stanje stvari u društvu: (1) to da su (danas) svi »plodovi« znanosti dostupni, odnosno da plodovi znanstvenog drva rastu nisko kako bi ih

svatko mogao ubrati, te je zbog toga teško doći do onih pojedinačnih nedostupnijih uroda; (2) to da smo civilizacijski dosegli kraj povijesti (i spoznaje), odnosno da je broj stvari koje se mogu spoznati ili istražiti konačan i da se spoznalo i saznalo sve što se ima saznati. Dodano tim idejama, moderni znanstveni sustav zbog kapitalistički usmjerenog tržišta i ekonomije utemeljene na rastu prisiljava znanstvenike na hiperprodukciju niskokvalitetnih radova i velik udio sudjelovanja u administrativnim poslovima zbog čega se velik dio njih ne može posvetiti istraživanju, čemu je slučaj STEM-a dobar primjer (str. 215–216). STEM model kako je zamišljen ne primjenjuje se jednako u zemljama i upravama već se modificira prema onome što bi ona administracija koja se bavi izradom obrazovnog sustava htjela staviti naglasak, te neki koriste uže ili šire definicije znanosti ovisno o potrebama zapošljavanja. Autor pritom ističe:

»Ipak ne opterećuju se previše raznim definicijama STEM-a lako je uočiti što STEM znači u praksi, naročito ako se istražuje geneza pojma – to su sve one discipline koje su potrebne tržištu, pa kako se mijenjaju potrebe, tako se mijenjaju i definicije, ili naglasak unutar definicija. Tržište također favorizira određena područja znanosti.« (Str. 217.)

Ne treba naglašavati kako tržište, potpomognuto STEM modelom, ne traži fundamentalne znanosti, osim u slučaju specifičnog usmjerenja. Ne treba previše govoriti kako takav odnos prema znanosti znači financiranje i opremanje samo određenih projekata, radova, institucija, struja misli, filozofija, svjetonazora. Uostalom, kako zamjećuje autor:

»Ako se djecu stimulira STEM-om s ciljem da bi se što prije i efikasnije razvila u profitabilnu radnu snagu, nužna je posljedica da će ta djeca kasnije rezonirati s istim idejama te neće odabirati neprofitabilnije karijere učitelja ili znanstvenika. Prema tome osim samog tržišta koje stvara enormne razlike u vrednovanju pojedinih zanimanja koje dijele slične razine kompetencije i znanja, obrazovni sustav to još dodatno potiče i tako sam sebe sabotira.« (Str. 218.)

Zaključak koji donosi Dundović odnosi se na »put prema fundamentalnijem«, a koji nije lako pronaći u »dodu katastrofe« u kojemu živimo jer se radi o iznalaženju načina na koji bi se čovjeka i znanstvenika usmjerilo prema proučavanju onog apstraktnog i temeljnog, čime bi se ujedno trebalo propitati temelje cjelokupnih sustava na kojima počiva znanost i društvo.

Prvi broj časopisa naposljetku donosi predstavljanje Instituta za kozmologiju i filozofiju prirode. Riječima osnivača instituta:

»Institut za kozmologiju i filozofiju prirode je zajednica znanstvenika i istraživača, usmjerena prema fundamentalnim pitanjima materijalne stvarnosti i Svemira kao cjeline. Temeljni je cilj instituta raditi na ostvarivanju uvjeta za slobodno, kritičko i misaono – prirodoslovno kao i filozofsko – ispitivanje

Prirode koje bi bilo oslobođeno svakog oblika dogmatizma i mehaničkog slijeđenja dominantnih trendova kao i tržišnih pritisaka iskazanih bilo kroz nametanje tema istraživanja po utilitarnoj osnovi, bilo zamjenom sustavnog i kvalitetnog znanstvenog rada niskokvalitetnom hiperprodukcijom vođenom pukim bibliometrijskim kriterijima. Institut je posvećen promoviranju fundamentalnih istraživanja u teorijskoj fizici te ostvarivanju sinteze između teorijske fizike i filozofije, kao i povezivanju ostalih disciplina vezanih uz razumijevanje Prirode i čovjekovog odnosa prema njoj.« (Str. 223.)

Ovaj časopis dio je djelatnosti Instituta i predstavlja dio znanstveno-društvene djelatnosti u smislu upoznavanja javnosti s problemima fizike pod vidom kozmologijskoga razmatranja Prirode, koje ne smije ostati samo na fizici kao znanosti, nego se mora proširiti i na ostala područja ljudskoga znanja, a posebice filozofiju. Osim ove prve publikacije pod pokroviteljstvom novootvorenog Instituta, budućnost djelatnosti kojom se Institut bavi obećava konferencije, izlaganja, tematske radionice, suradnju sa znanstvenom i širom zajednicom, rad s doktorandima i istraživačima. U tu svrhu u kompleksu zgrade Instituta za kozmologiju i filozofiju prirode u Križevcima otvorena je zvjezdarnica s prigodnom knjižnicom i prostorima za istraživanja kako bi se s djelatnostima Instituta i književnom građom javnost mogla bolje upoznati.

Časopis *Kozmologija* jedinstvena je publikacija u Hrvatskoj s obzirom na opću temu kojom se bavi, ali i s obzirom na teme koje se u njemu nalaze. Časopis na zanimljiv i znanstven način predstavlja goruće probleme koje treba razmatrati u kontekstu fizike kao znanosti te sukladno tome pokazuje koliko su problemi u fizici aktualni s obzirom na spoznaju svijeta, ali i društvo u kojemu živimo. Posebice znanstvenici i istraživači čiji su članci doprinijeli sadržaju publikacije slažu se u tome kako treba promijeniti pristup pri proučavanju, istraživanju i govoru o fundamentalnim problemima znanosti općenito jer smo civilizacijski zapali u krug koji poput mitskog Uroborosa guta vlastiti kraj. Časopis jasno odražava motivaciju Instituta za kozmologiju i filozofiju prirode da se suprotstavi postojećem *mainstreamu* ponašanja i mišljenja, koji u praksi vodi u slijepu ulicu znanosti, obrazovanja, društva, istraživanja i otkrivanja novoga i još nevidenoga. Kozmologija je prema želji Instituta grana u kojoj se istraživanjem može i mora otkriti novo uporabom interdisciplinarnog pristupa znaju u cjelini i spajanjem svih grana ljudskoga spoznavanja stvarnosti, i to počevši od čisto fizičkoga prema onome što fiziku nadilazi. U tom smislu, autori u ovom broju časopisa istovremeno su razočarani stanjem stvari u društvu i znanosti, ali i puni nade prema budućnosti koja će samo zahvaljujući djelovanju nekolicine odvažnih (po-

čevši od autora u časopisu) biti otvorenijom za izučavanje Prirode u cjelini. Potonje se temelji na provedenoj kritici postojećih struktura i mišljenja te izmjeni modela znanstvenog i ljudskog gledanja na svijet, što će omogućiti nova otkrića, znanstveno-tehnološki napredak i promjenu duhovno-moralno-socijalne slike društva u cjelini. S nadom u takvo, bolje istraživačko i otkrivačko sutra, svakako treba autorima, redakciji i djelatnicima Instituta za kozmologiju i filozofiju prirode čestitati na tome što su ostvarili prvi korak na putu prema onome što će se tek u budućnosti pokazati kao izvanredna zajednica fizičara, filozofa, astronoma, matematičara i drugih znanstvenika koji u suradnji s još izvanrednijim širim slojem društva i društvenih zajednica otkrivaju, ukazuju i djeluju s obzirom na izazove fundamentalne prirode.

Filip Martin Svibovec

Anicius Manlius Severinus Boethius

Consolatio Philosophie / Utjeha filozofije

**Kršćanska sadašnjost –
Dominikanska naklada Istina,
Zagreb 2021., prev. Šimun Selak**

Pitanje smrti i vlastitoga suočavanja s njom jedno je od temeljnih egzistencijalnih pitanja svakoga čovjeka, pa je ono duboko ukorijenjeno i u filozofsku tanatologiju. Život (filozofa) predstavlja svojevrsnu pripremu na smrt – stara je platonovska teza – a promišljanje o smrti ujedno označava i način pristupa životu i njegova razumijevanja.

U bogatoj je filozofskoj ostavštini Manlija Anicija Severina Boetija najpoznatije djelo *Utjeha filozofije* (lat. *Consolatio philosophiae*) iz 525. godine, koje karakterizira strogo filozofski pristup promišljanja o najdubljim tajnama ljudskoga postojanja. Riječ je o remek djelu autora koji se nakon uspješnoga osobnoga i društveno-političkoga života, popraćenoga zauzetim i plodnim znanstveno-filozofskim radom, zbog lažne optužbe u kontekstu političkih intriga, našao u nezavidnoj situaciji suočavanja sa smrću. Suočavanje s vlastitom prolaznošću i koncem života samo

je po sebi izazovan trenutak, a mora uvelike biti dodatno intenziviran kada se radi o ne-utemeljenoj optužbi i podvali donedavnih najbližih suradnika. Nemoć pred nepravdom čovjeka koji je cijeli svoj život nastojao živjeti čestito i istinoljubivo s istančanim osjećajem za pravednost, životni je paradoks koji teško može biti racionalno dokučen i barem u određenoj mjeri opravdan. Upravo je to nastojao i uvelike uspio Boetije u svojoj knjizi *Utjeha filozofije*, u kojoj promišlja o čovjeku općenito, o prirodi i Bogu, o sreći i sudbini, kao i o istinskim i prividnim dobrima, dobru i zlu. Nastojao je strogo filozofski dosegnuti u čemu se sastoji pravi smisao ljudskoga života, polazeći od trenutačne vlastite životne situacije i uzdižući se kroz filozofski diskurs do najviših horizonata spekulacije. Taj proces ilustriran je dvama grčkim slovima na haljini personificiranoga lika filozofije s kojim Boetije razgovara i predstavlja motiv čitave *Utjeha filozofije*. Naime, na donjem rubu haljine stoji grčko slovo π za $\pi\rho\alpha\kappa\tau\iota\kappa\eta$ kao praktičnu filozofiju, a na gornjem rubu slovo θ za $\theta\epsilon\omega\rho\eta\tau\iota\kappa\eta$ kao teoretsku filozofiju. Riječ je o tradicionalnoj podijeli koju je Boetije prevodio s *philosophia activa* i *philosophia speculativa*, pa se i cijeli razgovor kao po ljestvama uzdiže od aktivne životne situacije do visoke spekulacije.

Utjeha filozofije doživjela je novo hrvatsko izdanje, obogaćeno dodatnim pojašnjenjima i drugim korisnim tekstovima. Uz opći uvod s informacijama o samome prijevodu knjige i osnovnim crticama iz Boetijeva života, urednik knjige pripremio je i pet vlastitih uvodnih tekstova u kojima sažima bitne naglaske svake od Boetijevih knjiga, te na taj način olakšava praćenje i samoga sadržaja, kako pojedinih knjiga tako i cjelokupnoga djela.

Kao i svatko tko doživi tešku nepravdu, Boetije započinje poemom prisjećanja na vlastite uspješne dane koji se ubrzo pretvorile u neželjenu nesreću. Personificirani lik filozofije u obliku mlade žene »dostojanstvenog izgleda [...] krepkog držanja i neiscrpane životne snage«, pažljivo i empatično osluškuje Boetijevu jadikovku protiv doživljene nepravde i stava kako je trebao biti nagrađen zbog pravednoga života, a ne krivo optužen i kažnjen zbog nečega što nije počinio. Upustio se u političke vode potaknut filozofskom idejom da se mudri i pravedni trebaju baviti javnim stvarima kako bi pretekli sve zlobnike u državničkim poslovima, a koji su i njega došli glave optuživši ga za izdaju i osudivši ga na smrt. Riječ je o pitanjima koja se duboko tiču situacije u kojoj se našao Boetije zatvoren u tamnici, opterećen osjećajem vlastite nezatnosti. Kroz dijalog s alegorijom filozofije odgovor ide u pravcu razlikovanja istine o slobodi koja nije samo lišenost vanjske prisile, nego predstavlja i slobodu duha. Filozofija ga podsjeća kako